

تلفیق تفکر، احساس و ارزش‌ها

مروری بر برنامه درسی علوم اجتماعی استرالیا

دکتر نیره شاه‌محمدی

۴۵

رشد
آموزش
علوم
اجتماعی
دوره ۱۶
شماره ۴
تابستان
۱۳۹۳

هدف از تدریس علوم اجتماعی در استرالیا آن است که افرادی انعطاف‌پذیر، خودکار و مسئول در محیط متغیر تربیت کند این هدف کلی از طریق دست‌یابی به اهداف جزئی زیر تحقق می‌یابد:

- رشد جریان تفکر کودکان و فراگیری مفاهیم و تعمیم‌ها برای تفسیر محیط، و انتقال و کاربرد آن‌ها در حل مشکلات اجتماعی خود؛

- رشد احساسات مثبت نسبت به خود، دیگران و محیط؛
- رشد آگاهی نسبت به ارزش‌ها و کسب توانایی در ارزشیابی‌های مبتنی بر ضوابط و باورها؛
- رشد الگوهای رفتار مسئولانه براساس ارزش‌های جامعه.

هدف‌های جزئی فوق در حیطه‌های تفکر، احساس و ارزش‌ها به هدف‌های جزئی تری تجزیه می‌شوند:

- رشد آگاهی نسبت به ارزش‌ها و کسب توانایی در ارزشیابی‌های مبتنی بر ضوابط و باورها؛
- رشد الگوهای رفتار مسئولانه براساس ارزش‌های جامعه

آن‌ها مستلزم آن است که یادگیرنده درباره افراد، ارتباطات اجتماعی و محیط به تحقیق بپردازد.

اهداف

هدف از تدریس علوم اجتماعی آن است که افرادی انعطاف‌پذیر، خودکار و مسئول در محیط متغیر تربیت کند این هدف کلی از طریق دست‌یابی به اهداف جزئی زیر تحقق می‌یابد:

- رشد جریان تفکر کودکان و فراگیری مفاهیم و تعمیم‌ها برای تفسیر محیط، و انتقال و کاربرد آن‌ها در حل مشکلات اجتماعی خود؛

- رشد احساسات مثبت نسبت به خود، دیگران و محیط؛
- رشد آگاهی نسبت به ارزش‌ها و کسب توانایی در ارزشیابی‌های مبتنی بر ضوابط و باورها؛
- رشد الگوهای رفتار مسئولانه براساس ارزش‌های جامعه.

هدف‌های جزئی فوق در حیطه‌های تفکر، احساس و ارزش‌ها به هدف‌های جزئی تری تجزیه می‌شوند:

۱ تفکر

تفکر مستلزم توانایی به کارگیری مفاهیم و تعمیم‌هاست. این هدف در سه حوزه پژوهشی مرتبط به هم تعیین پیدا می‌کند:

الف) حوزه فردی

یکی از حوزه‌های پژوهش، حوزه فردی است. در این حوزه تجربیات یادگیری در جهت رشد شناخت و ویژگی‌های فردی به شرح زیر سازماندهی می‌شوند:

- شناخت نیازها و ویژگی‌های منحصر به فرد افراد؛
- شناخت نیازها و ویژگی‌های مشترک افراد؛
- شناخت چگونگی تأمین نیازها و رشد و تغییر انسان‌ها.

ب) حوزه اجتماعی

تجربیات یادگیری در حوزه اجتماعی به منظور شناخت موارد زیر سازماندهی می‌شوند:

هدف اساسی آموزش علوم اجتماعی در استرالیا، تربیت اجتماعی و آماده کردن انسان برای زندگی سالم و پویاست. دستیابی به این هدف از طریق یادگیری ارزش‌ها و الگوهای رفتاری عملی می‌شود. در هر جامعه ارزش‌ها و هنجارها به‌عنوان امور مطلوب و دستورالعمل‌های رفتار اجتماعی مقبول به تدریج شکل می‌گیرند و حاکمیت پیدا می‌کنند. هر فردی از افراد جامعه برای سازگاری اجتماعی و ایفای نقش در ارتباط با دیگران و تأثیرگذاری در تحولات اجتماعی، باید ماهیت ارزش‌ها و هنجارهای جامعه را بشناسد و نسبت به آن‌ها موضع مناسب اتخاذ کند.

کودک ارزش‌ها و رفتارهای اجتماعی را به‌طور غیررسمی از طریق خانواده، گروه هم‌سالان و فرهنگ جامعه می‌آموزد ولی تعلیم و تربیت رسمی موظف است، از طریق برنامه‌های منظم به افراد در جامعه‌پذیری، شناخت مسائل اجتماعی و کسب قدرت تجزیه و تحلیل مسائل مزبور کمک کند و درک جهان پیرامون و روابط فرد با جهان را برایشان آسان سازد. هنگامی که محیط اطراف کودک برای او معنی و مفهوم پیدا کند، به تدریج به دانش‌ها و مهارت‌هایی دست می‌یابد که برای زندگی عادی و نیز به‌عنوان پیش‌نیازی برای آموزش‌های آینده سودمند به‌شمار می‌آیند.

در استرالیا، آموزش علوم اجتماعی تکمیل‌کننده دیگر برنامه‌های آموزشی و در ارتباط با آن‌هاست. هر مدرسه و معلم مسئولیت دارد رؤس تعیین‌شده برای این برنامه را بپذیرد و آن را اجرا کند. برای اجرای موفقیت‌آمیز این برنامه رعایت موارد زیر الزامی است:

- شناخت اهداف مربوط به تفکر، احساس، ارزش و رفتار به‌گونه‌ای که با محیط دانش‌آموز مرتبط باشد.
- کسب مهارت در راهبردهای یاددهی - یادگیری که اهداف آموزشی را محقق سازد.
- تأکید بر تحقیق به‌وسیله دانش‌آموزان.

شناخت فرد و ارتباط با دیگران و محیط، از محورهای عمده برنامه علوم اجتماعی در این کشور است و یادگیری

- ویژگی‌های مکان‌هایی که باعث شکل‌گیری جهان شده‌اند با استفاده از مفاهیم مکان، فضا، محیط زیست، اتصال، پایداری، مقیاس و تغییر؛
  - چگونگی ادغام علوم طبیعی، علوم اجتماعی و علوم انسانی برای ایجاد درکی جامع از جهان؛
  - نحوه ترغیب دانش‌آموزان به سؤال کردن درباره وضعیت جهان به‌منظور ایجاد احساس مسئولیت در قبال آن (این امر به آن‌ها می‌آموزد که برای پاسخ به سؤالات خود به پژوهش از طریق جمع‌آوری، ارزیابی، تجزیه و تحلیل و تفسیر اطلاعات بپردازند)؛
  - پرورش مهارت‌هایی چون تفکر انتقادی و خلاقانه در دانش‌آموزان.
- برای شناخت موارد فوق دانش‌آموزان به دو طریق «مشاهده مستقیم» و «سؤال کردن» به جمع‌آوری اطلاعات می‌پردازند و سپس با طبقه‌بندی نتایج اطلاعات، تعمیم‌هایی را که یک سلسله از مفاهیم را به‌طور معنی‌دار به یکدیگر ارتباط می‌دهند، به‌دست می‌آورند. تعمیم‌ها را می‌آزمایند و در صورت ضرورت آن‌ها را به‌وسیله کاربرد در موقعیت جدید اصلاح می‌کنند.

۲ احساس

احساسات در سه حوزه پژوهشی مورد جست‌وجو قرار می‌گیرند:

الف) حوزه شخصی

دانش‌آموزان احساسات خود را به‌منظور آگاه شدن و شناخت از خودشان مورد جست‌وجو قرار می‌دهند. این جست‌وجو به آن‌ها در رشد مفهوم خود کمک خواهد کرد.

- دلایل و شیوه‌های متفاوت روابط متقابل افراد؛
- گروه‌ها و سازمان‌هایی که افراد شکل می‌دهند؛
- همکاری و توافق، و رقابت و کنش متقابل بین گروه‌ها و اجتماعات و تغییرات ناشی از آن‌ها؛
- فراهم آوردن فرصت‌هایی برای بررسی تاریخ استرالیا و تاریخ جهان؛
- تاریخ استرالیا در چارچوب تاریخ جهان؛
- چگونگی ایجاد دانش، کسب مهارت و نگرش‌های جدیدی از طریق مطالعه جوامع، اتفاقات، جنبش‌ها و تحولاتی که باعث شکل‌گیری جامعه بشری از ابتدا شده‌اند؛
- چگونگی تغییرات جهان و مردم و اهمیت و ارزش جوامع محلی که از آغاز تاکنون وجود داشته‌اند؛
- نقش افراد و گروه‌ها در جامعه و اهمیت آن‌ها؛
- شکل‌دهی درک درست از تجارب گذشته و حال مردمان بومی و جزیره‌نشینان «تنگه تورس» و فرهنگ آنان در دانش‌آموزان؛
- شکل‌گیری درک روشنی از توسعه اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و موقعیت منطقه‌ای استرالیا در دانش‌آموزان به‌منظور مشارکت فعال و آگاهانه آن‌ها در پیشرفت کشور خود.

ج) حوزه محیطی

- تجربیات یادگیری در حوزه پژوهش محیطی به‌منظور شناخت موارد زیر سازماندهی می‌شوند:
- ارتباط بین مردم و محیط‌های طبیعی و فرهنگی؛
  - نحوه به‌کارگیری دانش، فناوری و ارزش‌ها در جهت کشف، استخراج و مدیریت بهره‌برداری از منابع؛
  - جریان مستمر تغییر در محیط؛

نکته قابل توجه دیگر در برنامه علوم اجتماعی استرالیا این است که پرورش روحیه تحقیق و تقویت مهارت در جست‌وجوگری، به تناسب سن یادگیرنده و شرایط یادگیری تکرار می‌شود. پرورش روحیه کاوشگری و کسب مهارت در تحقیق هم مانند دیگر مهارت‌ها باید از دوران کودکی آغاز شود. دانش‌آموزان باید از همان سطوح پایین آموزشی به تناسب توانایی خود در پی یافتن پاسخ سؤالات خوش باشند. حقیقت‌طلبی در بزرگسالی و توانایی در کشف حقیقت، نتیجه پرورش صحیح این روحیه در خردسالی است

اصولی تهیه و تدوین می‌شوند. توجه به این اصول به معلم در تدریس این درس کمک زیادی می‌کند و به او امکان می‌دهد از روش‌های مناسب برای یادگیری دانش‌آموزان استفاده کند. به این منظور ضروری است:

- یادگیری از طریق پژوهش انجام پذیرد.
- دانش‌آموزان در برابر مسائل و برخورد با موقعیت‌ها به صورت پژوهشگری فعال برخورد کنند.

- برنامه‌ها با توجه به علاقه‌ها و توانایی‌های یادگیری دانش‌آموزان تنظیم شوند.

- یادگیری، یعنی ایجاد تغییر در الگوهای تفکر، احساس و ارزش‌ها، از تأثیر متقابل دانش‌آموزان با محیط به دست آید.
- در جریان یادگیری، کودکان تجارب خود را بر حسب مفاهیم و تعمیم‌ها سازمان دهند.

با عنایت به برنامه درسی علوم اجتماعی استرالیا ملاحظه می‌شود «پرورش شهروند مطلوب» برای جامعه استرالیا هدفی ملی است؛ یعنی برنامه علوم اجتماعی باید در هر سطح یا پایه آموزشی متناسب با شرایط گامی را در این جهت بردارد. بنابراین، هدف کلی فوق به هدف‌های جزئی‌تری که روشن‌تر مقصد یادگیری را نشان می‌دهند، تجزیه شده‌اند. اهداف جزئی نیز هر کدام در حیطه‌های متفاوتی (تفکر، احساس و ارزش‌ها) تجزیه شده‌اند. فلسفه تجزیه اهداف به حیطه‌ها این است که اصولاً انسان به عنوان یادگیرنده با عوامل متفاوتی مرتبط است. انسان تنها تفکر نیست که اگر فکر او تقویت پیدا کرد، یادگیری انجام بگیرد. انسان تنها احساس نیست که اگر به چیزی احساس مثبتی داشت، یادگیری مؤثر عملی شود و... بلکه انسان با توجه به ویژگی‌هایش باید در جنبه‌های مختلف با موضوع مورد مطالعه پیوند بخورد تا یادگیری انجام پذیرد. دانش‌آموز هم فکر کند، هم احساس مثبت داشته باشد و هم خود فعالیت کند.

این نکته در تهیه و تدوین برنامه علوم اجتماعی استرالیا مورد توجه قرار گرفته است. به همین جهت، مقصدها و منازل مختلف جریان آموزش را مشخص کرده‌اند و هدف‌های آموزشی در مراحل گوناگون به صراحت بیان شده‌اند. هر کدام از حیطه‌ها نیز با توجه به عوامل مختلفی که با یادگیرنده در تأثیر متقابل هستند به سه حوزه فردی، اجتماعی و طبیعی تقسیم شده‌اند تا یادگیرنده در این حوزه‌ها به پژوهش بپردازد.

نکته قابل ذکر دیگر در برنامه علوم اجتماعی استرالیا این است که پرورش روحیه تحقیق و تقویت مهارت در

ب) حوزه اجتماعی

دانش‌آموزان احساسات خود را به منظور شناخت موارد زیر به کار می‌برند:

- چگونگی احساسات دیگران؛
  - رابطه علی بین احساسات و رفتارها؛
  - تأثیر احساسات در رفتار گروهی و اجتماعی.
- شناخت موارد فوق به رشد همدلی اجتماعی کمک می‌کند.

ج) حوزه محیطی

در حوزه محیطی دانش‌آموزان احساسات خود را به منظور شناخت موارد زیر به کار می‌برند:

- عکس‌العمل فرد روی محیط خود؛
- عکس‌العمل فرد روی محیط‌های گوناگون؛
- عکس‌العمل دیگر انسان‌ها روی محیط‌هایشان؛
- عکس‌العمل دیگر انسان‌ها روی محیط‌های گوناگون.

۳ ارزش‌ها

آگاهی از ارزش‌ها و ارزیابی آن‌ها در سه حوزه پژوهش فردی، اجتماعی و محیطی به شرح زیر رشد پیدا می‌کند:

الف) حوزه شخصی

دانش‌آموزان از ارزش‌ها آگاه می‌شوند و نسبت به ارزش‌های خود آگاهی پیدا می‌کنند. این ارزش‌ها ممکن است از طریق خانواده، هم‌سالان، هم‌کلاسان، اعتقادات مذهبی، وسایل ارتباط جمعی و به طرق دیگر به دانش‌آموزان انتقال یابند و موجب تغییر ارزش‌های آنان شوند.

ب) حوزه اجتماعی

دانش‌آموزان درباره «ارزش‌های گروهی»، «سازمان‌ها» و «اجتماعات» تحقیق می‌کنند. در جریان تحقیق، آن‌ها از ارزش‌های مقبول گروه، سازمان و اجتماع آگاهی پیدا می‌کنند و تشابه و تفاوت ارزش‌ها را درمی‌یابند و برای این تفاوت و تشابه دلیل می‌آورند. شناخت ارزش‌های دیگران به آن‌ها کمک می‌کند که نسبت به ارزش‌های خود آگاهی لازم را به دست آورند.

ج) حوزه محیطی

دانش‌آموزان درباره ارزش‌های محیط تحقیق می‌کنند و قضاوت‌های ارزشی مربوط به تصمیمات و اعمال افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و اجتماعات را درباره مدیریت منابع مورد جست‌وجو قرار می‌دهند. در این جست‌وجو، آن‌ها ارزش‌های محیط خودشان را می‌شناسند و نسبت به رفتار خود به عنوان عضوی از جامعه در قبال محیط تصمیم می‌گیرند. برای اینکه هدف‌های فوق تحقق یابند، برنامه علوم اجتماعی براساس

اصول حاکم بر تهیه برنامه

بنابر اصول حاکم بر برنامه درسی استرالیا، برای اینکه هدف‌های آموزشی برنامه درسی تحقق یابند، باید در انتخاب تجارب و فعالیت‌های یادگیری اصولی را رعایت کرد. صرف‌نظر از نوع هدف‌های تربیتی، می‌توان یک سلسله اصول کلی را برای تهیه همه برنامه‌ها را مدنظر قرار داد. اولین اصل کلی آن است که برای تحقق هر هدف تربیتی، دانش‌آموز باید فعالیت و تجاربی داشته باشد که به او فرصت دهد نوع رفتاری را که لازمه آن هدف است، تمرین کند. به عبارت دیگر، اگر یکی از هدف‌ها، تقویت «مهارت همکاری کردن»

جست‌وجوگری، به تناسب سن یادگیرنده و شرایط یادگیری تکرار می‌شود. پرورش روحیه کاوشگری و کسب مهارت در تحقیق هم مانند دیگر مهارت‌ها باید از دوران کودکی آغاز شود. دانش‌آموزان باید از همان سطوح پایین آموزشی به تناسب توانایی خود در پی یافتن پاسخ سؤالات خویش باشند. حقیقت‌طلبی در بزرگسالی و توانایی در کشف حقیقت، نتیجه پرورش صحیح این روحیه در خردسالی است.

برنامه علوم اجتماعی استرالیا برای تقویت مهارت جمع‌آوری اطلاعات متوسط دانش‌آموزان، دو طریق

باشد، این هدف تحقق نخواهد یافت، مگر آنکه تجارب و فعالیت‌های یادگیری فرصت‌های فراوانی را برای همکاری کردن در اختیار دانش‌آموز بگذارد.

دومین اصل کلی آن است که تجارب یادگیری باید چنان باشند که دانش‌آموزان از انجام رفتارهای مربوط به آن‌ها احساس رضایت کنند. مثلاً در مورد تجارب و فعالیت‌های یادگیری به‌منظور پرورش مهارت‌های همکاری، رعایت این نکته ضروری است که تجربه آموزشی نه تنها به دانش‌آموز فرصت همکاری کردن را بدهد بلکه باید موجب رضایت خاطر وی نیز باشد. اگر تجارب مربوط رضایت‌بخش نباشند یا ناگوار باشند، برای تحقق یادگیری زمینه مساعدی وجود نخواهد داشت. در واقع، در چنین صورتی بیشتر

«مشاهده پدیده‌ها» و توجه عمیق به پدیده‌های مختلف را تقویت می‌کند و دانش‌آموز را متوجه می‌سازد که مشاهده تصویرها، عکس‌ها، صحنه‌ها، و پدیده‌ها می‌تواند اطلاعات زیادی به انسان بدهد و در واقع نوعی تحقیق است. همچنین، «سؤال کردن» نوعی مهارت است. افراد مختلف سؤالات زیادی می‌کنند ولی تعداد آن‌هایی که می‌توانند سؤالات خوبی طرح کنند، کم است. باید به یادگیرنده آموخت که چگونه بپرسد. در مقابل سؤالات ناقص و ناپخته دانش‌آموز باید صبر و حوصله نشان داد و به تدریج سؤالات را اصلاح کرد تا از این راه دانش‌آموز خوب پرسیدن را بیاموزد. وقتی آموخت چگونه بپرسد، قطعاً خواهد آموخت چگونه پاسخ گوید یا یاد بگیرد.

در برنامه علوم اجتماعی، نقش معلمان به‌عنوان مجریان برنامه‌ها و کسانی که اهداف آموزشی باید توسط آن‌ها جامعه عمل ببوشد، تعیین شده است. هر دانش‌آموز روش حل مسئله خاصی را در پیش می‌گیرد، آن را توسعه می‌دهد و به‌عنوان یک یادگیرنده استقلال خود را به‌طور افزایشی به‌دست می‌آورد. معلم برای نیل به اهداف فوق باید برای دانش‌آموزان نقش یک کمک محقق را

ایفا کند و به ایجاد ارتباط قوی بین خود و دانش‌آموزان با یکدیگر باری رساند. باید تجربیات یادگیری را طوری سازمان بدهد که دانش‌آموزان در جریان یادگیری مشارکت فعال داشته باشند. لازم است دانش‌آموزان را قادر سازد که از اطلاعات به‌دست آمده از منابع مختلف، به‌طور مستقیم استفاده کنند. محیط یادگیری مناسب و یک فضای روانی برانگیزاننده بسازد تا دانش‌آموز در توسعه مفاهیم، تعمیم‌ها و کاربرد آن‌ها در موقعیت‌های جدید برای حل مسائل توانا شود. یکی از مسئولیت‌های معلم این است که به دانش‌آموزان کمک کند فعالیت‌های یادگیری را طوری سازمان دهند که در حل یک مسئله خاص بیشترین تأثیر را بگذارند.

برای ایجاد فضای روانی مناسب برای دانش‌آموزان، معلم باید فضایی به‌وجود آورد که دانش‌آموزان در کلاس برای جست‌وجوی احساسات و اندیشه‌ها آزادی عمل لازم را داشته باشند و بدون احساس تهدید و تحقیر سؤالات خود را طرح کنند و از این طریق خود و دیگران را به نحو بهتری بشناسند. افزایش اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموز مسئولیت دیگر معلم است. اگر انتظار داریم دانش‌آموزان را در ارتباط با دیگران و محیطشان به‌طور مثبت عمل کنند، شرط اساسی آن به‌وجود آوردن اعتمادبه‌نفس در آن‌هاست.

احتمال می‌رود که دانش‌آموز در خلاف جهت هدف مورد نظر پیش برود. رعایت این اصل کلی مستلزم آن است که معلم اطلاعات کافی درباره علاقه‌ها و نیازهای دانش‌آموز داشته باشد. همچنین، فرق اساسی رفع این نیازها در نوع انسان را بداند تا بتواند به‌درستی قضاوت کند که آیا تجارب و فعالیت‌های یادگیری خاصی می‌تواند برای گروه دانش‌آموزان معینی رضایت‌بخش باشد یا نه.

بنابراین، می‌توان گفت اصول در تهیه و تدوین برنامه، تار و پود برنامه هستند. برنامه اگر بخواهد به اهداف مورد انتظار دست یابد، باید استخوان‌بندی اصولی متناسب با اهداف داشته باشد. تعدادی اصول کلی وجود دارند که در تهیه هر نوع برنامه‌ای باید به آن‌ها توجه داشت و تعدادی اصول نیز با توجه به نوع هدف‌های آموزشی، اساس تهیه یک برنامه درسی خاص را تشکیل می‌دهند.

در برنامه علوم اجتماعی کشور استرالیا ملاحظه می‌شود که تحقق اهداف از طریق شرکت دادن یادگیرنده و تمرین رفتارهای مربوط به اهداف دنبال می‌شود. پرورش روحیه تحقیق، هدف کلی برنامه است و در عمل به خود یادگیرنده، امکان و فرصت پژوهش داده می‌شود. یادگیری از طریق تأثیر متقابل بین دانش‌آموزان و محیطشان با توجه به علاقه‌ها و توانایی‌های فردی در امر یادگیری، از دیگر اصول برنامه آموزش علوم اجتماعی در استرالیاست.

در برنامه تعلیمات اجتماعی استرالیا روی روش فعال «کودک‌محوری» بسیار تأکید شده است. این روش بر اساس جهان‌بینی و فلسفه تربیتی غرب شکل گرفته است. در این روش از نقش معلم کاسته و به نقش دانش‌آموز افزوده می‌شود. در انتخاب موضوع تحقیق، و روش و چگونگی استفاده از وسایل مختلف به‌منظور حل مسائل، رهبری و هدایت معلم ضروری است.

منابع

۱. ملکی، حسن (۱۳۶۱). «بررسی مقایسه‌ای برنامه‌های تعلیمات اجتماعی مقطع ابتدایی کشورهای ایران، آمریکا و استرالیا، از نظر اصول و معیارهای سازماندهی تجربیات یادگیری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت معلم.
2. Education in Australia, Departement of Education and Youth Affairs, Australian Governement Publishing Service, Canberra, 2008.
3. <http://www.acara.edu.au/default.asp>

